

Shrňme: Hodnota a význam této monografie nespočívá jen v tom, že přibližuje, reviduje, místy i přehodnocuje obraz české a slovenské literatury druhé poloviny 19. století, ale také v tom, že otvírá pole k diskuzi na téma vztahu parnasismu (a nejen parnasismu, ale i jiných proudů stojících u zrodu moderní poezie) a romantismu, parnasismu a realismu, parnasismu a symbolismu. Všechny zmíněné příspěvky by si nepochybně zasloužily rozsáhlejší rozbor, formát recenze nám dovolil vyzdvihnout pouze hlavní teze. Na závěr je třeba ještě dodat, že obohacení a zatraktivnění svazku představují četné ilustrace, přesvědčivě dokládající blízkost literárního parnasismu a malířství.

Joanna Goszczyńska
přel. Marie Havránková

Rozhlas, kniha, konference

Josef Hrdlička — Klára Soukupová — Michal Špína (edd.): *Básně a místa. Eseje o poezii*. Praha, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy/Radioservis 2015. 315 stran.

V pozadí většiny současných knih o literatuře stojí projekty a projektové finance. Některé jsou grantovým pravidlům natolik podřízeny, že si je téměř nelze opatřit, tj. poctivě koupit (znamenitá publikace Jiřího Špičky *Petrarca v Provence: údolí, město, hora* [2014], která úzce souvisí s tématem recenze, je neprodejná, a tudíž pro smrtelníka de facto nesehnatelná). Na počátku knihy *Básně a místa* nebyl projekt, ale série rozhlasových pořadů pro cyklus *Důvěrná sdělení* na stanici Český rozhlas Vltava. Skupina autorů a autorek, převážně studentů doktorského studia literární komparistiky či příbuzných oborů na UK, pracovala pod vedením literárního vědce a překladatele Josefa Hrdličky (bohemisté ho mohou znát jako autora knihy *Obrazy světa v české literatuře*). Část textů připravených pro rozhlas byla přetavena do podoby knižních esejů a vydána ve svazku *Básně a místa*, který doprovází CD se záznamy vybraných pořadů. Knižka byla pokřtěna na mezinárodní konferenci *Básně a místa/Poems and Places*, jež byla další aktivitou tohoto týmu (srov. zprávu o konferenci, ČL 2016/1).

Studium prostoru, literárních krajín a reprezentací míst je v posledním desetiletí v humanitních vědách oblíbeným, až módním tématem. Mluví se o tzv. prostorovém obratu (*spatial turn*), který je spojován s mezioborovým bádáním i esejistickým psaním, tyto tendence jsou ostatně patrné i v českém prostředí, jak o tom svědčí popularita knih Václava Cílka nebo dynamický rozvoj historické geografie. Na poli literárněvědných studií sice není tento trend tak silný jako např. v Polsku, ale nezůstává rozhodně zcela mimo ob-

zor českých badatelů, zejména co se týče literárních krajin (srov. rozhled M. Tomáška, *ČL* 2016/1). Kniha *Básně a místa* se hlásí k těmto směrům, ale není přetížena teoretizováním. Úvod Josefa Hrdličky a Michala Špíny zaznamenává některá (rozhodně ne všechna) pojetí prostoru v humanitních vědách. Zmíněna je i tzv. geopoetika, která akcentuje napětí mezi konkrétní prostorovou daností literárních textů a jejich symbolickým, metafyzickým rozměrem, a to nejen teoreticky, ale i v rovině umělecké tvorby (básník ze severu Polska, Kazimierz Brakowiecki, který se programově hlásí ke geopoetice, se zúčastnil zmiňované pražské konference a citát z jeho básně „místa viděná verši“ posloužil jako název vstupní studie). Úvod ke knize se ovšem neupíná jen k aktuálním a módním trendům, oprávněně zmiňuje též starší kontexty, zejména antické období, kdy poezie a věda (zeměpis, dějepis) nebyly od sebe striktně odděleny. Stranou nezůstává ani moderní literární turismus, téma jistě hodné pozornosti — poezie bývala a naštěstí ještě je součástí identity a paměti míst, či dokonce hybatelem cestovního ruchu (Máchův kraj, Lake District v severní Anglii, o němž se mluví i v přítomné knize). Turistické hledání nových zážitků vede lidi, aby jezdili za svými oblíbenými autory a chodili s jejich texty (třeba jen virtuálně) po krajině či městě, k čemuž jim slouží dnes hojné atlasy literatury či průvodci po literárních a uměleckých místech (viz některé tituly edice *Průvodce* nakladatelství Academia, srov. úspěšnou *Prahu avantgardní* manželů Pioreckých). Dosavadní badatelský zájem o literární prostor se týkal dominantně prozaických, narativních textů. Recenzovaná kniha, stejně jako publikace, jež se připravuje z konference, je novátorská už v tom, že se naopak důsledně zaměřuje na poezii. Báseň zprostředkovává jiný kontakt s místem než narativní text, umí rozvinout jeho zvláštní vidění založené na epifanii místa a klade také specifické otázky z hlediska literárního jazyka. Vstupní stať tematizuje vztah míst a jmen, protože básně jsou nejednou nasyceny toponymy či vůbec posedlé potřebou jakkoli pojmenovávat místa. Vášeň pro jména může mít různou podobu a různou vazbu k aktuálnímu světu (Jiří Jelínek na lednové konferenci referoval o efektech fiktivních jmen v poezii).

Kniha má široký obzor, téměř šest desítek esejů se pohybuje nejen v Čechách a Evropě, ale velmi často na obou amerických kontinentech, občas i v Asii. Také časový záběr je impozantní — od předhomérských básní po Pavla Kolmačku či Justina Quinna. Historická rozhlednost přináší i různost žánrů (epos, epigram, elegie, encyklopedická poema s mnoha tisíci verši, introspektivní kontemplace aj.). Vzhledem k prohlubující se specializaci v humanitních i filologických vědách (noříme se často do mikroproblémů) je taková koncepce velmi osvěžující. Jistě se tu projevuje, že za celým „projektem“ stojí především komparatisté, jejichž úkolem je vidět literaturu ve větších celcích a souvislostech. Hlavním cílem je prezentovat různost vztahů básní a míst, a to nejen v pojetí čistě geografickém. Nejde pouze o konkrétní

místa, ale především o určité typy prostorů (město, hora, moře, hřbitov, ostrov), a to včetně interiérů (kostel, pokoj). Z celé knihy je zjevné, že pro básnický text je místo mnohdy jen prvotní inspirací, detail konkrétní lokality se stává impulzem k básnické reflexi, pozvedá se do roviny symbolu či mýtu. Mnohý básník vnímá místa jako stavy duše, mísí i v krátkém textu několik exteriérů i interiérů dohromady, vytváří specifické mentální mapy, v nichž se záměrně zamlžují hranice mezi místy reálnými a imaginárními. Nejzajímavější eseje však čteme o básních, které výrazně tematizují jedinečné místo, určitou pojmenovanou, reálnou lokalitu. Jsou to místa s hlubokou kulturní pamětí (Delfy u Yvesa Bonnefoye a pozdněantického cestovatele Pausania), svérázné krajiny (Lake District u Williama Wordsworthe), velkoměsta (Berlín Georga Heyma), města s řekou (Hölderlinův Heidelberg s Neckarem) nebo jen ulice (Terry Hill skotského básníka Douglase Dunna; o Praze viz dále).

Velkým tématem knihy jsou cesty a vnímání prostoru přes pohyb, plavbu a chůzi. Mnohé antické básně se odehrávají na cestách — málo si např. uvědomujeme, že Homérova *Odyssea* je epos vyloženě cestovatelský. V *Básních a místech* se mnohokrát mluví též o exilu, textech nomádů, básníků odloučených, migrujících a tesknících. Samostatný esej je věnován zakladatelskému projevu těchto literárních reprezentací, jimiž jsou elegie Ovidia, psané ve vyhnanství u Černého moře. Ovidius nenazírá exil v Tomidě pomocí osobní zkušenosti, ale na základě rétorických figur, mytologie a zavedených obrazů nehostinného studeného místa, jemuž se subjekt duchem vzdaluje. Jak píše Hrdlička: „V Ovidiových básních z vyhnanství se skrývá jistý paradox. Místo, kde se fyzicky nachází, je opředeno mýty, zatímco Řím, kam se v mysl stále vrací, je naopak konkrétní a plný živých lidí“ (s. 126). O tom, že Ovidius může být vnímán jako nadčasový archetyp pro zpodobnění exilové zkušenosti, svědčí esej Claudio Guilléna, nedávno přeložený pro tento časopis (*ČL* 2015/5); zkoumá „interhistoricky“ vyhnaní a odcizení, a to nejen ve striktně prostorových souřadnicích. Základní polohou elegického žánru, tolik spjatého s postoji exulanta, je melancholie. Melancholie či nostalgie se vůbec ukazují jako klíčové mody v básnických reprezentacích prostoru (srov. též eseje k Ivanu Blatnému či Czesławu Miłoszowi), ne náhodou končí celá publikace splínem Charlesea Baudelaira.

Sympatickým rysem celé knihy je ponor do minulosti, a to i velmi staré. Nemyslím si — na rozdíl od Veroniky Košnarové (*Tvar* 2016/4) —, že by v knize mohlo být méně antiky a více moderní poezie. Antika je mohutný pilíř, na němž až do 19. století pevně stojí evropské básnictví. Také rétorické prostředky antické deskripce, o nichž se v knize hovoří, lze oprávněně považovat za základní literární východisko pro básnické reprezentace prostoru. Pár esejů reflektuje středověk, jenž ovšem modeluje prostor jen nevýrazně, téměř žádné se nevztahují k renezanční či baroku, přestože v této době vzniká množství deskriptivních básní, resp. textů, zpodobňujících nejrůznější místa

(města, prameny, hory, zahrady). Pěkný esej je věnován Johnu Donnovi, anglickému básníkovi počátku 17. století, originálnímu manýristovi, jehož básně, plně bizarních metafor, jsou výrazem znejistění světa. Donnovo pojetí zahrady je velmi nekonvenční a jistě pozoruhodné, ale tento pohled ve skutečnosti zkresluje faktický stav věcí. Domnívám se, že v tomto případě neměla být zařazena jen polemika s tradicí, ale též jedna ukázka tradice samotné, tedy jedna typická idylická, pastorální báseň s toposem místa půvabného a harmonického, např. nějaká Petrarkova báseň. Je třeba dodat, že Dante a Petrarca, stojící z hlediska vnímání prostoru na rozhraní středověku a raného novověku, nezůstali zcela mimo obzor a jsou zmiňováni v úvodu k *Básním a místům*. Také hlavní zlom v literárních reprezentacích míst kniha vystihuje — tím je nepochybně romantismus, který silně svazuje místo s vnitřním prožitkem a emocemi (Friedrich Hölderlin, William Wordsworth, Juliusz Słowacki).

Básně a místa zahrnují rovněž reflexe bohemikálních básnických projevů, včetně současné poezie. Eсей K. Soukupové „Prázdné pokoje“ o básni Bohdana Chlíba vnaší do přemýšlení o místech téma interiérů. V následující reflexi Kolmačkových veršů vychází M. Pšenička z poměrně známého faktu, že v leccajakých českých básních z přelomu 20. a 21. století se tematizují intimní příbytky spojené s existenciální kontemplací domácností a každodenních věcí (Kolmačkovy a Hruškovy básně jsou toho nejlepším příkladem). Zbýněk Hejda je představen poněkud neobvyklým textem o pařížské kavárně, zatímco ty pro něj typičtější, rozprostřené mezi venkovským hřbitovem a hospodou, zůstaly paradoxně stranou (Pšenička o nich však referoval na lednové konferenci). Nechybí zato melancholický hřbitov Ivana Blatného. Hojně zmiňované jsou samozřejmě básně o Praze. Je tu Vítězslav Nezval, velký pražský chodec, svérázný básnický turista, Prahou trvale fascinovaný. U Karáskových *Zazděných oken* je vtaženo do hry několik prostorů, interiér se zazděnými okny, atmosféra Prahy na konci 19. století a nakonec zbořený smíchovský kostelík sv. Jakuba, přičemž Štěpán Sirovátka tu na ploše krátkého eseje skloubil výklad obrazné roviny básně se znalostí celku Karáskova díla, biografie autora i dobové společenské situace. Praha je v knize tématem mnoha básní cizojazyčných (Paul Celan, Justin Quinn, Ingeborg Bachmannová) a je příznačné, že pro zahraniční autory je především místem utopickým, snovým, v nejednom textu se např. rozvíjí motiv, původně shakespearovský, Prahy jako místa na břehu moře.

Některé eseje o českých básních zůstaly bohužel jen v podobě rozhlasového pořadu, nevešly se ani do knihy, ani na připojené CD (texty o Zahradníčkovi či Kolářovi). Je však nutné dodat, že záměrem editorů rozhodně nebylo shromáždit reprezentativní vzorky místopisných a prostorových básníků české literatury, proto jim nemá cenu předhazovat sérii zásadních opomenutí. Neodpustím si jeden jediný povzdech, formovaný nejspíše mou posedlostí Ostravskem. Verše Petra Bezruče, tak silně teritoriálně zakotvené a opakovaně spoluvytvářející identitu „černého kraje“, v knize opravdu chybí. Český

či střeoevropský prostor ovšem nejsou středobodem knihy, proto se ani nemůžeme divit, že v knize scházejí některé nám blízké geografické dominanty, k jakým patří podzemí, hlubiny či industriální krajiny. Je rovněž celkem příznačné, že např. posvátné hory tu jsou připomenuty na základě antické nebo japonské tradice, ne prostřednictvím křesťanských, resp. katolických básní reflektujících poutní místa, k nimž by se v baroku i ve 20. století našlo nemálo působivých domácích příkladů. Jiná místa, zcela nestřeoevropská, zde naopak vystupují do popředí, tím je především moře, jemuž je věnováno několik esejů. Reflektují např. tvorbu takových básníků jako Pablo Neruda či Walt Whitmann, dnes poněkud zapomenutých, ale dříve v Čechách dosti čtených. Moře bylo poměrně výrazným tématem také zmiňované konference, Anne Hultschová na ní mluvila, a to i v bohemistických souvislostech, o chaosu vody vytvářejícímu v básních protiklad k řádu měst, moře je fenoménem věčným, naproti tomu civilizace a města mají trvání dočasné. Ostatně též v *Básních a místech* máme Jelínkův esej o „tulácké“ básni Huga Sonnenscheina, v níž tento moravský autor německého jazyka, rodák z Kyjova, pozoruje pobřeží Severního moře a zároveň zvěstuje naději pro bídné a utlačované.

Ne všechny eseje *Básní a míst* mají přirozeně stejnou kvalitu, k těm nejlepším patří texty Josefa Hrdličky, Kláry Soukupové a Elišky Luhanové. Některé interpretace jsou příliš lakonické a spíše než o poezii a prostoru hovoří obecně o autorově poetice či biografii, což lze vysvětlit směřováním celé knihy k širšímu publiku. Zejména poslední třetina *Básní a míst* působí dosti rozvolněným dojmem. Jestliže první část (označená citátem „Vracím se ke geografii místa“) je zaměřena na konkrétní lokality, vůdčím motivem druhé („A ráno se probudím s touhou po cestách“) je cesta, v případě třetí je čtenář poněkud dezorientován. Její název „Pokolikáté už vzýváš závrat beze jména“ a úvodní esej *Báseň o ničem* (věnovaný trubadúrské básnické hře s negacemi) by mohly navozovat dojem, že půjde o neurčitá místa bez názvů a vazeb k vnější realitě, ale není tomu tak. Máme před sebou jakousi všehochuť, v níž se prostorový aspekt rozměňuje. Sympatická pozornost je v závěrečné části věnována interiérům, pak se mluví např. o posvátné řecké hoře Helikónu, o válkách (bitevní pole jako místo?) a jasnou dominantou konce knihy jsou již zmiňované reprezentace moře.

Jednotlivé eseje nemají společnou metodologii a společný interpretační přístup. Spíš než detailní textový rozbor někdy rozvíjejí, mně osobně sympatické, čtení v širších kulturněhistorických souvislostech. Autoři jsou si vědomi rozdílu mezi reálným prostorem a uměleckou fikcí, ale zbytečně toto napětí nedramatizují. Někdy poslouží jako východisko konkrétní událost, od níž se výklad odvíjí, jako např. v pěkném textu K. Soukupové o básni Franze Werfela „Dobré místo ve Vídni“. Do jeho čela je elegantně umístěn — možná po vzoru přístupů nového historismu — krátký citát z novinového článku, který mluví o tom, že Židům byla zakázána návštěva veřejných sadů

a mohou už jen do izraelského oddělení vídeňského Ústředního hřbitova. Jindy se čtení opírá o znalosti nábožensky-geografické, kulturněhistorické a architektonické (srov. eseje o Kavafisově básni „V chrámu“ či o krymském Bachčisaraji v romantické poezii). Nelze však říct, že by se jednotlivé texty nadržely samotných básní, dělají to ale bez náročné terminologie a na nevelkém prostoru, určeném formátem původně desetiminutového rozhlasového pořadu. Za esejem je kratší či delší poznámka k zásadnější literatuře o autorovi a především k českým překladům básně a básníka, ostatně ne jeden text je tu přeložen vůbec poprvé a může se stát objevem pro českého čtenáře.

Kniha *Básně a místa* není jen knihou ke čtení, ale také velkým korpusem nahrávek (vznikaly pod režii Jaroslavy Šiktancové a dramaturgickým dohledem Aleny Zemančíkové). U přiloženého CD můžete strávit více než osm hodin intenzivního poslechu a uslyšíte např. známé hlasy Hynka Chmelaře, Jiřího Štěpničky, Jana Hartla aj. Netvrdím, že všechny kusy jsou zvukově výrazné, někdy je to spíš rozhlasová rutina, ale např. Hartlovy interpretace básní, neakademické a citlivé zároveň, na mě působí velmi přesvědčivě. Domnívám se, že kniha tohoto typu může přiblížit poezii, žijící dnes na okraji zájmu, širšímu okruhu zájemců, dovedu si dobře představit např. její využití ve středoškolské výuce. Spojení poezie a místa ještě stále (anebo znovu?) funguje. Ukazuje to též webový projekt *Brno poetické*, za nímž stojí Michal Fránek a Jiří Trávníček z Ústavu pro českou literaturu AV ČR. Čtenář může na interaktivní mapě hledat známá i zapomenutá brněnská místa, která inspirovala básníky, může prostřednictvím textů putovat (reálně i virtuálně) ulicemi a celými městskými zónami, jimiž autoři (či snad „lyrické subjekty“?) chodili, a přitom objevovat literární dějiny (jednotlivá místa odkazují k básním a básně odkazují k profilům básníků, a to i německých). Člověk nakonec začne mít díky básním rád i tak podivné město, jakým je Brno...

Jan Malura

Jan Čep z kvantitativní perspektivy

Richard Změlík: *Kvantitativně-korpusová analýza a literární věda. Model a realizace autorského korpusu a slovníku Jana Čepa v kontextu zahraniční a české autorské lexikografie*. Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci 2015. 243 strany.

O chystaném autorském slovníku Jana Čepa jsme se mohli dočíst v diptychu statí publikovaných předloni v časopise *Naše řeč* (2014/2, s. 68–77; 2014/3, s. 113–131); šlo o předobraz prvních dvou kapitol recenzované monografie. Obě studie působily slibným dojmem už svou orientací na téma v lexikografii (jak literárněvědné, tak lingvistické) okrajové a málo prozkoumané. Sympatie